

Dijital Medya Çağında Sosyal Röntgencilik: “Gözetleniyorum Öyleyse Varım”

Social Voyeurism in the Digital Media Age: I am Seeging, Then I Exist

ÖZET

Teknolojik olanakların gelişimiyle birlikte giderek yaygınlaşan sosyal medya platformları günümüzde ‘görünür olmanın’ bir boyutunu bizlere sunmaktadır. Sosyal medya ortamları gözetim pratiklerinin sıradanlaştığı bir alan haline gelirken, bu ortamlarda beğenilmek ve izlenmek kullanıcılar için büyük önem taşımaktadır. Bu platformlarda gözetleme işlemi kişilerin bilgisi ve rızası çerçevesinde yapılmakta, bireyler kendi istekleri ile özel hayatlarından kesitleri sosyal medyada paylaşmaktadır. Günümüzde sosyal medya ortamlarında görünür olmak, başkaları tarafından yakın takibe alınmak veya başkalarını takibe almak sıradan bir eyleme dönüşmüştür. Sosyal ağlarda var olabilmek mahremiyeti teslim etmeye, teşhire ve röntgencilğe dayanmakta, burada reel hayattan farklı olarak görünür olmak değil, görünmez olmak rahatsız etmektedir. Sanal platformlarda teşhir edenin izleyen sayısı ne kadar artarsa, kullanıcılar kendilerini o kadar başarılı görmektedir. Gösteri toplumunda medyatik teşhir beğenilmek ve onay üzerine inşa edilirken, karşılıklılık ve gönüllülük esasına dayanmaktadır. Her şeyin dijitalleştiği, hemen her işlemin dijital ortamlarda gerçekleştirildiği, her türlü bilgi, belge ve verilerin kayıt altına alındığı, gözetimin giderek yaygınlaştığı yüzyılımızda sosyal röntgencilik sıradan bir aktivite haline dönüşmüştür. Kullanıcılar sosyal medya ortamlarında gönüllü olarak özel hayatlarını bile başkalarıyla paylaşmakta, yakın çevresini, ailesini, arkadaşlarını ve tanımadığı başka insanları gözetlemektedir. Bireyler sosyalleşme amacıyla üye olduğu bu mecralarda sosyalleşmekten ziyade daha çok başkalarını röntgenleme ve dikizleme davranışı sergilemektedir. Söz konusu çalışmada sosyal medya olgusu gözetim bağlamında ele alınarak, içinde bulunduğumuz dijital çağda sosyal röntgencilik kavramı kurumsal olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya Gözetim, Sosyal Röntgencilik

ABSTRACT

Social media platforms, which have become increasingly widespread with the development of technological possibilities, present a dimension of 'being visible' to us today. While social media environments have become an area where surveillance practices become commonplace, being liked and watched in these environments is of great importance for users. In these platforms, the surveillance process is carried out within the framework of the knowledge and consent of the individuals, and individuals share sections of their private lives on social media voluntarily. Today, being visible in social media environments, being followed closely by others or following others has become an ordinary act. Existence in social networks is based on surrendering privacy, display and voyeurism, where unlike real life, being invisible, not visible, is disturbing. The more the number of followers of the exhibitor on virtual platforms, the more successful the users see themselves. While media exposure is built on admiration and approval in the society of spectacle, it is based on reciprocity and volunteerism. Social voyeurism has become an ordinary activity in our century, where everything is digitized, almost every transaction is carried out in digital environments, all kinds of information, documents and data are recorded, and surveillance is becoming more and more widespread. Users even voluntarily share their private lives with others in social media environments, spying on their close circle, family, friends and other people they do not know, Individuals exhibit behavior of x-raying and peeking at others rather than socializing in these channels where they are members for the purpose of socialization. In the aforementioned study, the phenomenon of social media was discussed in the context of surveillance, and the concept of social voyeurism in the current digital age was tried to be explained institutionally.

Keywords: Social Media Surveillance, Social Voyeurism

GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler neticesinde giderek yaygınlaşan sosyal medya platformları iletişim biçimlerini dönüşüme uğratarken, kullanıcılar kendileri ve başkaları hakkındaki tutum ve inançlarını bu araçlar aracılığıyla oluşturmaya başlamışlardır. Kısa sürede sayıları giderek artan sosyal medya platformları sayesinde bireylerarası iletişime egemen olan yüz yüze iletişim yerini sanal ortamlardaki iletişim biçimine bırakmış durumdadır. Kullanıcılar arkadaşlarını görmek, mesaj göndermek ve almak, bilgiye ulaşmak, eğlenmek,

Seçil Utma ¹

How to Cite This Article

Utma, S. (2023). “Dijital Medya Çağında Sosyal Röntgencilik: “Gözetleniyorum Öyleyse Varım””, International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 9(72): 3644-3652. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/smryj.70004>

Arrival: 11 April 2023
Published: 30 June 2023

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

¹ Dr.Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Atça Meslek Yüksekokulu, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Programı, Aydın, Türkiye

gündemi takip etmek gibi amaçlarla sosyal medyayı takip etmekte, kısacası bu platformlar ‘görünür olmanın’ bir boyutunu bizlere sunmaktadır.

İnteraktif iletişimin olanaklı hale geldiği sosyal medyada her gün çok sayıda gönderi paylaşılmakta, bunlar tanıdığımız/tanımadığımız kişiler tarafından alınmaktadır. Sosyal medya ortamlarındaki sosyallik gerçek hayattaki yüz yüze iletişimden farklı özellikler taşımakta, dijitalleşen dünya birtakım kodlarla örülü iletişim biçimlerini karşımıza çıkarmaktadır. Kullanıcılar günlerinin büyük bir bölümünü sosyal medya platformlarında geçirirken, yeni medya yaşadığımız dönemin başat iletişim aracı haline gelmiş durumdadır. Bu durumu Maslow’un (2017) ‘İhtiyaçlar Piramidi’ ile de ilişkilendirmek mümkündür. *Bilindiği üzere sosyal medya, toplum içerisinde kabul görme, kendini gösterme, beğenilme ihtiyaçlarımıza hizmet eden bir sosyalleşme platformudur.*

21. yüzyıl gözetimin sıradan hale geldiği ve bireylerin bu durumu olağan karşıladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medyada paylaşılan her bilgi ve görüntü, kapitalist sistemin ve gösteri toplumunun bir parçası olarak iktidar tarafından çeşitli amaçlarla kullanılmakta, sanal ortamda yapılan paylaşımlar aracılığıyla kişilerin ardında bıraktığı dijital izler, gözetimin kolay bir biçimde yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu sistemde bireyler gözetim sisteminin bir nesnesi haline dönüşürken, kitlelerin daha kolay kontrol edilmesine zemin hazırlamaktadır. Gözetim pratiklerinin sıradanlaştığı sosyal medyada beğenilmek ve izlenmek kullanıcılar için haz verici bir durum haline gelirken, bireylerin bu ortamda çoğunlukla gerçek benliklerini bir yana bırakarak, ideal bir benlik oluşturmaya çalıştıkları dikkat çekmektedir. Böylesi bir ortamda kullanıcılar daha fazla haz almak için herhangi bir direniş göstermeksizin her türlü gözetime izin verir hale gelmektedirler. Artık gözetleme işlemi kişilerin bilgisi ve rızası çerçevesinde yapılmakta: bireyler kendi istekleri ile özel hayatlarından kesitleri sosyal medya ortamlarında paylaşmaktadır.

İnternet teknolojisinin gelişimiyle birlikte giderek yaygınlık kazanan sosyal medya platformları ile röntgencilik eylemi yeni bir boyut kazanmış, reel dünyada var olan dikizleme davranışı sanal dünyaya taşınmış, özellikle instagram gibi popüler sosyalleşme platformlarında aleni bir şekilde yapılır hale gelmiştir. Bugün instagramda görünür olmak, başkaları tarafından yakın takibe alınmak veya başkalarını takibe almak sıradan bir eyleme dönüşmüştür.

Sosyal ağlarda var olabilmek mahremiyeti teslim etmeye, teşhire ve röntgencilğe dayanmakta, burada reel hayattan farklı olarak görünür olmak değil, görünmez olmak rahatsız etmektedir. Sanal platformlarda izleyen sayısı ne kadar artarsa, kullanıcılar kendilerini o kadar başarılı görmektedir.

SOSYAL MEDYA KAVRAMI

Sosyal medya platformlarının gündelik yaşam pratiklerinin vazgeçilmezi haline gelmesiyle birlikte günümüzde hemen her birey çeşitli konulardaki ihtiyaçlarını bu mecralar aracılığıyla karşılamakta, başkaları hakkındaki tutum ve davranışlar sosyal medya hesapları takibe alınarak oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Uygarlığın tarihsel gelişimi içerisinde iletişim şekilleri de dönüşüme uğramış; iletişim mağara duvarlarındaki resim ve işaretlerden günümüzdeki akıllı cep telefonlarına varıncaya kadar çeşitli aşamalardan geçmiştir. İletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler yeni iletişim biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamış, internetin yaygınlaşmasıyla birlikte sosyal medya kavramı bireylerarası ilişkilerin temel aracı haline gelmiştir. Kısa sürede sayıları giderek artan sosyal medya platformları sayesinde yüz yüze iletişim yerini sanal ortamlardaki iletişim biçimine bırakmıştır.

İnternetin etkin kullanılması sürecini kapsayan yeni medya araçları, iletişime yeni bir boyut kazandırırken, bu araçlar sayesinde iletişim tek yönlü olmaktan çıkarak, kullanıcının bu sürece etkileşimli (interaktif) olarak katılmasına olanak sağlamıştır. Bireyler yeni medyanın olanakları sayesinde Facebook, Twitter, Instagram gibi sosyal medya hesaplarında profil oluşturarak başkalarını takip etmekte, kendilerini sanal mecrada tanıtılabilmektedir. Öte yandan kullanıcılar YouTube kanalı açarak yayın yapma şansına kavuşurken, bloglar sayesinde köşe yazarlığı yaptıkları kendi kişisel gazetelerine sahip olabilmektedir. Kullanıcılar arkadaşlarını görmek, mesaj göndermek ve almak, bilgiye ulaşmak, eğlenmek, gündemi takip etmek gibi amaçlarla sosyal medyayı takip etmekte, kısacası bu platformlar ‘görünür olmanın’ bir boyutunu bizlere sunmaktadır.

Teknolojinin hızla dönüştüğü çağımızda bu araçların kişilerin kendisine ve karşısındakine ayna tuttuğu bir platform haline geldiği görülmektedir. Şener’in (2013:8-9) ifade ettiği gibi, “Sosyal medyayı gerçek ve sanal arasında; gerçekte yaşayan bireylerin anlık bir şekilde duygu, durum, düşüncelerini paylaştıkları ve kendilerini bir ayna gibi yansıtırları bir mecra olarak görmek mümkün hale gelmiştir” demektedir.

Teknoloji ve medyayı gerçek ve imge arasındaki sınırın yok olmasının nedeni olarak görmeyen Baudrillard, bir hipergerçeklik sürecine girildiğinin altını çizmektedir. Ona göre gerçeklik yitirilmiş olup “Bütün teknolojilerimiz gerçekliğin artan zayıflığından kaynaklanmaktadır” (Aktaran: Baban, 2012: 59).

İnteraktif iletişimin olanaklı hale geldiği sosyal medyada her gün çok sayıda gönderi paylaşılmakta, bunlar tanıdığımız/tanımadığımız kişiler tarafından alınmaktadır. Sosyal medya ortamlarındaki sosyallik gerçek hayattaki yüz yüze iletişimden farklı özellikler taşımakta, dijitalleşen dünya birtakım kodlarla örülü iletişim biçimlerini karşımıza çıkarmaktadır.

Sosyal medya ortamlarında yeni takipçiler kazanmak, yeni arkadaşlıklar kurmak mümkün olduğu gibi, uzun yıllar önce bağımızın koptuğu kişilere de rahatlıkla ulaşabilmekteyiz. Ancak bu sosyallik, tanımadığımız insanlarla kurduğumuz bağlantılarda kendisini soru işaretleriyle dolu bir alana bırakmaktadır. Sosyal medya platformlarında kimliklerin saklanabilmesi bu noktada bir takım güvenlik problemlerini de beraberinde getirmektedir.

İçinde bulunduğumuz yüzyılda iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ile birlikte bireylerin medya tüketim ve kullanım alışkanlıkları da dönüşüme uğramış; bu süreçte geleneksel medya araçları yerini sosyal medyaya bırakmıştır. Kullanıcılar günlerinin büyük bir bölümünü sosyal medya platformlarında geçirirken, yeni medya yaşadığımız dönemin başat iletişim aracı haline gelmiş durumdadır. Bu durumu Maslow’un (2017) ‘İhtiyaçlar Piramidi’ ile de ilişkilendirmek mümkündür. *Bilindiği üzere sosyal medya, toplum içerisinde kabul görme, kendini gösterme, beğenilme ihtiyaçlarımıza hizmet eden bir sosyalleşme platformudur.* Maslow tarafından geliştirilen ‘İhtiyaçlar piramidi’ nin en alt basamağında fiziki ihtiyaçlar yer almakta, bunu sırasıyla güvenlik ihtiyacı, sosyal ihtiyaçlar, takdir ve saygı ihtiyacı, kendini gerçekleştirme ihtiyacı izlemektedir (Fındıkcı, 2001:380).

Maslow’un piramidinde insan ihtiyaçları aşağıdan yukarıya doğru önem sırasına göre hiyerarşik bir yapıda sıralanmaktadır. Fiziki, güvenlik ve sosyal ihtiyaçlar ‘temel ihtiyaçlar’ kategorisinde yer alırken, takdir, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları da ‘gelişme ihtiyaçları’ kategorisinde ele alınmaktadır (Işık, 2017:9). Ona göre toplum içinde yaşayan bireyler kendilerine bir takım hedefler belirleyerek, yaşamlarını bu amaçlar doğrultusunda şekillendirmektedir (Kula ve Cakar, 2015: 194).

Günlük ilişkilerde sosyal medya modern insanın bağımlılık ilişkisi kurduğu, vazgeçilmez ihtiyaçları arasında gördüğü bir mecraya dönüşmüş durumdadır Günümüzde sosyal medya kullanımı, sıradan, günlük aktiviteler arasında yer almaktadır. We Are Social ve Hootsuite’in “Dijital 2021” raporu verilerine göre dünya nüfusunun yüzde 59.5’i internet kullanıcısıdır, bu da yaklaşık 4.66 milyar insana tekabül etmektedir. Aktif sosyal medya kullanıcı oranı ise nüfusun yüzde 53.6’sı, yani yaklaşık 4.20 milyar kişiye karşılık gelmektedir. Geçen yıla kıyasla dünyada sosyal medya kullanıcısı 490 milyon kişi artmıştır. Yine aynı raporda, 2021 itibarıyla, Türkiye’de toplam 60 milyon aktif sosyal medyayı kullanıcısı olduğu tespit edilmiştir. Sosyal medyada günlük geçirilen ortalama vakit ise 2 saat 57 dakikadır. En çok kullanılan sosyal medya platformları, sırasıyla YouTube, Instagram ve Whatsapp’tır. Türkiye’de aktif Instagram kullanıcı sayısı ise 46 milyona yükselmiştir. Bunun yüzde 57.8’i erkek, yüzde 42.2’si ise kadın kullanıcıdan oluşmaktadır (We Are Social ve Hootsuite’ten aktaran Recro Dijital Marketing, 2021).

Gözetim ve Sosyal Medya

21. yüzyıl gözetimin sıradan hale geldiği ve bireylerin bu durumu kabullendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Almanca karşılığı ‘Überwachung’ olan “gözetim” kelimesi “her yeri gören yer” (Yalaz,2016) anlamına gelmektedir. “Gözetim modernite öncesi dönemlerde kabilelerin, imparatorlukların, monarşilerin ve dinlerin başlıca egemenlik mekanizması olarak işlev görmüştür” (Dolgun, 2008: 21). Modernleşmeyle birlikte sistematik şekilde uygulanmaya başlanan gözetim, “toplumsal yaşamın tümünü neredeyse kapsamıştır” (Arslantaş & Toktaş, 2012). Gözetim, Hansen’e (2012:8) göre bir eylemin, bir nesnenin veya bir kişinin hedeflenen doğrultuda gözlemine yapmak ve bununla ilişkili bilgileri toplamaktır. Çeşitli iletişim teknolojisi araçları kullanılarak yapılan gözetimin değişik durumlar için de uygulanabildiğini belirten Günek (2020: 41), üretim süreçlerinde, makinelerin izlenmesinde, suçların önlenmesi ve oluşturulmasında, hastanelerde hastaların yaşamsal fonksiyonların izlenmesinde olduğu gibi yaşamın hemen her alanında gözetim olgusuna rastlandığını ifade etmektedir.

Gözetim geçmişte çeşitli düşünürler tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Marks gözetimi fabrikada çalışan işçilerin işveren tarafından kontrol edilme durumundan yola çıkarak açıklarken, Weber bürokrasi, Foucault iktidar ile ilişkilendirmiş; Althusser ise kavramı hastane, okul, kilise gibi kamusal mekân kullanımları üzerinden açıklamıştır.

Foucault gözetimi iktidar pratiği ile ilişkilendirerek Bentham'ın "panoptikon" modeli üzerinden açıklamaktadır. "Panoptikon model" (Bentham, vd:2016) ilk defa 1785 yılında Jeremy Bentham tarafından ortaya atılmıştır. Hansen'in (2012: 80-81) ifadesiyle, "Bu modelde amaç, hapisane mahkumlarının veya fabrika işçilerinin birkaç gardiyan tarafından etkin bir şekilde gözetlenmesini sağlamaktır. Bu amaçla, muhafızlar binanın ortasında yer alan bir gözetleme kulesine yerleştirilir. Mahkumlar veya işçiler her an monitörlerinden görülebilmekte, hücrelerden gardiyan olup olmadığı anlaşılamamaktadır, yani gözetleyen gözetlenenler tarafından görülmemektedir. Bu nedenle izlenen kişiler sürekli olarak gözlenmeyi beklemelidir. Bir 'panoptikon'un mimarisi, en geniş anlamda bir gözetleme teknolojisini temsil etmektedir. Bu gözetim ilkesi birçok gözetim aracı için geçerlidir" demektir. Gözetlenenin asla ne zaman ve nasıl gözetlendiğini bilemediği bu modelde bu belirsizlik hali bireylerin davranışlarını sürekli kontrol etmesi zorunluluğunu beraberinde getirmektedir (Mattelart,2012: 13).

Bentham tarafından geliştirilen Panoptikon, günümüz dijital dünyasını kavrama noktasında önemli ipuçları sunmaktadır. Teknolojik ilerlemeler gözetimi daha kolay hale getirirken, yaşamın hemen her alanında denetimi mümkün kılmaktadır. Günümüzde bireyler sadece iş hayatlarında değil, özel yaşamlarında da gözetlenmekte, her türlü dijital iz kayıt altına alınmaktadır (Okmeydan,2017: 57-58). Video ve ses kayıtları, elektronik izler günlük yaşamımızı elektronik bir hapisaneye dönüştürürken, bireylerin belirli kalıplar içerisinde davranışlar sergilemesine yol açmaktadır (Büyük ve Keskin, 2012: 67). Günümüzün teknoloji dünyasında egemen olan araçlar, mimari panoptikonu teknolojik panoptikona dönüştürmüş durumdadır.

Bauman'a göre panoptikon düzenin devamı ve güç sahiplerinin egemenliklerinin sürdürmelerinin bir aracı olarak modernitenin bir metaforu olarak ifade edilmektedir (Toktaş vd., 2012: 27). Tarihsel süreç içerisinde insanların iktidar ve güç sahipleri tarafından sürekli gözetlendiği görülmektedir ki bugünün kamera ve benzeri gözetim araçları bu amaca hizmet etmektedir.

Teknolojik gelişmeler neticesinde gözetimin amaç ve süreçleri değişime uğramış, panoptikon sonrası gözetim süreci sinoptikon olarak adlandırılan 'dijital panoptikon' kavramıyla açıklanmaya başlanmıştır (Güneş,2020:41). Mathiesen tarafından kavramsallaştırılan sinoptikonda herhangi bir zorlamaya başvurmadan çoğunluğun azınlığı izlemesi durumu söz konusudur (televizyon izleyicilerinin ünlü kişileri izlemesi gibi) (Okmeydan,2017: 60). Burada tek boyutlu ve televizyon merkezli bir gözetim süreci ön plana çıkmaktadır (Güneş,2020: 41). Gözetimin başka bir boyutunu anlatmak için kullanılan Omniptikonda ise siber ortamda herkesin karşılıklı bir şekilde birbirini izlediği bir durum ortaya çıkmakta, gönüllü gözetim' üzerinden inşa edilen yeni bir toplumsal kültüre işaret etmektedir" (Okmeydan,2017: 61).

Panoptikonun önemli unsurlarından biri olan sosyal medya, gösteri toplumunun imaj üretim mekanizmalarından birisi haline gelmiş durumdadır. Sosyal medyada paylaşılan her bilgi ve görüntü, kapitalist sistemin ve gösteri toplumunun bir parçası olarak iktidar tarafından çeşitli amaçlarla kullanılabilmekte, sanal ortamda yapılan paylaşımlar aracılığıyla kişilerin ardında bıraktığı dijital izler, gözetimin kolay bir biçimde yapılmasına olanak sağlamaktadır. Bu sistemde bireyler gözetim sisteminin bir nesnesi haline dönüşürken, kitlelerin daha kolay kontrol edilmesine zemin hazırlamaktadır. Yeni panoptik sistem, otoriteye gönüllü olarak itaat eden kişilerin davranışlarını şekillendirirken, izlemeyi sıradan hale getirmektedir.

Gözetim pratiklerinin sıradanlaştığı sosyal medyada beğenilmek ve izlenmek kullanıcılar için haz verici bir durum haline gelirken, bireylerin bu ortamda çoğunlukla gerçek benliklerini bir yana bırakarak, ideal bir benlik oluşturmaya çalıştıkları dikkat çekmektedir. Böylesi bir ortamda kullanıcılar daha fazla haz almak için herhangi bir direniş göstermeksizin her türlü gözetime izin verir hale gelmektedirler. Bu durum bireylerin eğlence ihtiyaçlarını karşılamalarına hizmet ederken öte yandan iktidarların rızayı inşa etmesini kolaylaştırmaktadır. Baskı ile yapılan gözetimin yerini gönüllüğe ve rızaya dayalı olarak yapılan gözetim almış durumdadır. Sosyal medya platformlarında yaygınlık kazanan bu gözetim şekli gözetlemeyi sıradan hale getirirken Debord'un (2012: 16) "'Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür" sözüne gönderme yapmaktadır.

Sosyal medya ortamlarında yapılan paylaşımlar ile kullanıcılar bir tür sanal panoptikonun içerisine hapsedilirken, bu platformlarda izleyenler ve izlenenler arasındaki ayırım giderek bulanıklaşmakta, çevrimiçi olan herkes aynı anda gözlemci ve gözlenen olabilmektedir. (Erdoğan, 2020: 254; Bostan vd., 2017; Farinosi,2011:65). Uygulanmakta olan dijital panoptikon, insanlara özgür oldukları hissini yaşayacakları sanal bir hapisane oluşturmakta, bu gözetim hali bireyler tarafından içselleştirilerek gönüllü biçimde uygulanmaktadır (Foucault,2011: 14).

Sosyal medya ortamlarında kullanıcılar yaptıkları her bir paylaşım ile gözetime katkı sağlamakta; gözetlendiğini düşünen kişi kendisini baskı altında hissederek, olduğundan farklı davranışlar sergileyebilmektedir ki bu durum iktidar tarafından bireylerin kontrol altında tutulmasına hizmet etmektedir. Sosyal medyada içerik paylaşan kullanıcılar, gözetimi içselleştirerek kendi kendilerinin hem gardiyanı hem

de mahkûmu olmaktadırlar (Erdoğan, 2020: 256; Hafermalz,2020: 6). Panoptik sistem gözetlenmeyi ve gözetlemeyi normalleştirirken, ‘röntgencilik’ günlük hayatın bir parçası haline getirmektedir (Çoban, 2014:3).

Fransız düşünür Debord tarafından ileri sürülen ‘Gösteri toplumu’ terimi imajın baskın hale geldiği, gerçek ile sahtenin iç içe geçtiği, her şeyin görüntüler üzerinden değerlendirildiği bir toplum yapısına işaret etmektedir. Sosyal medyanın gelişimiyle ivme kazanan gösteri bir gözetim alanı haline gelmiş durumdadır. Bu açıdan sosyal medyanın yeni bir ‘panoptikon’ haline geldiği görülmektedir. Böylesi bir ortamda herkes gösterinin yapımcısı olup, üretici ve tüketiciler aynı kişiler olmaktadır.

Gösteri toplumunda medyatik teşhir beğenilmek ve onay üzerine inşa edilirken, karşılıklılık ve gönüllülük esasına dayanmaktadır. Sanal ortamlarda paylaşım yapan kişiler kendi özgür iradeleriyle o platformlarda yer almakta ve gözetlenmeyi kabul etmektedirler (Kocabay,2016: 58-65; Aydın, 2014: 137). Gerçeklikten koparak ideal benliklerini sergilemek amacıyla paylaşımda bulunan kullanıcılar, gözetleyenler tarafından beğenildikçe ve onay aldıkça mutlu olmaktadırlar.

Günümüz toplumlarında gözetim olgusunun özellikle genç kuşak için birer eğlence aracı haline geldiği görülmektedir. Gençler herhangi bir direnç göstermeksizin gözetime boyun eğmektedir ki bu süreç toplumsal rızanın inşa edilmesini de kolaylaştırmaktadır. Böylesi bir ortamda herkes çevresinin sıradan ünlülerini gözetlerken, hem de kendi çevresinin ünlüsü haline gelerek gözetlenmektedir (Okmeydan,2017: 62; Güven, 2016: 26).

Günümüzün modern toplumlarında iletişim teknolojisindeki gelişmelerle birlikte gözetleme olgusu sıradan bir unsur haline gelmiş durumdadır. İzlenmek kişiye kendini iyi hissettirir, Biri Bizi Gözetliyor yarışmacısı Josh’un da dediği gibi, ‘herkesin bir izleyeni olmalıdır’ (Lyon, 2013: 222). Facebook’taki fotoğrafınızın kaç kişi tarafından beğenildiği, Twitter’da kaç takipçinizin olduğu gibi siber uzamla ilgili sorular kullanıcılar için büyük önem taşımakta, teşhir ettiklerinin onaylanması suretiyle görünürlüğün artması önem kazanmaktadır.

Bireyin sahip olduğu en büyük zenginliklerden biri olan mahremiyet hakkı dijital iletişim teknolojilerinin gelişimiyle ortadan kalkarken, bu yok oluşta bizzat bireyin kendisi büyük rol oynamaktadır. Bauman’a göre (Bauman & Lyon, 2013: 29), “mahremiyet hakkımızı kendi rızamızla katlettiriyoruz. Ya da belki sadece, bize sunulan harikalar karşılığında ödenecek bir bedel olarak mahremiyet kaybına rıza gösteriyoruz. Belki de kişisel bağımsızlığımızı mezbahaya kendi ellerimizle göndermemiz için bize uygulanan baskı o kadar kuvvetli ki ve durumumuz bir koyun sürüsünün durumuna o kadar benziyor ki ancak birkaç istisnai isyanın, gözü pek, kavgacı ve dirençli irade ona karşı samimi bir girişimde bulunabiliyor” demektedir.

Sosyal ağlarda kullanıcıların kendi hayatlarına ilişkin paylaşımlarda bulunarak en mahrem anlarını bile yansıtmaktan çekinmediklerine işaret eden Niedzviecki, “Bireylerin yaptığı ve kendi aşırılığını dayatan, kendi bakılma arzusunu dışa vuran ve kendini hakikat olduğu iddiasıyla ortaya koyan bütün imgeler pornografiktir” (Sayın, 2009: 27) demektedir. Sosyal ağlarda var olabilmek mahremiyeti teslim etmeye, teşhire ve röntgencilik dayandırmakta, burada reel hayattan farklı olarak görünür olmak değil, görünmez olmak rahatsız etmektedir. Sanal platformlarda teşhir edenin izleyen sayısı ne kadar artarsa, kullanıcılar kendilerini o kadar başarılı görmektedir.

Modern dünya Han’ın ifade ettiği gibi, insanların mahremlerini başkalarına sergiledikleri ve bu mahremin diğerlerince tüketildiği bir pazara dönüşmüş durumdadır. Bu pazarın en önemli unsuru ise sosyal medyadır. Instagram, Facebook ve diğer sanal ortamlarda kullanıcılar kişisel yaşamlarına ilişkin tüm detayları tanıdıkları/tanımadıkları birçok kimseyle paylaşmaktan çekinmemektedir.

Gelişen teknoloji ve beraberinde hayatımıza giren sosyal medya araçları ile bir gözetim toplumunun yaratıldığını ileri süren Niedzviecki bu durumu şöyle ifade etmektedir: “günümüzde tecrübe ettiğimiz, bir dikizleme kültürü ve bu kültürün başlıca vasıfları narsistik eğilimler, abartılı ve aşırı paylaşımlar. Dikizleme kültüründe, çok kişinin hazırlayıp diğerlerinin izlediği yayınların yanı sıra, bir kişinin hazırladıklarının pek çok kişi tarafında izlenmesi de mümkün: Herkesin kendi “medyası” var artık. Böylelikle reality şovlarda “izleyen” konumunda olan çoğunluk sosyal medyada hem izleyen hem de izlenen oluverdi”.

Sosyal Medya ve Röntgencilik

TDK (Türk Dil Kurumu) sözlüğünde röntgencilik “kadınları gözetleme alışkanlığı, dikizcilik” (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2021) olarak tanımlanmıştır. Britannica sözlüğünde ise kelime cinsel niyetlerle başka insanları izlemek olarak ifade edilmektedir (Britannica,2021). Röntgencilik birini veya birilerini dikizlemek, aktivitelerini yakın takibe almak, her davranışını detaylı incelemek, kısaca gözetim altına almaktır. Gözetleme bir bilgi toplama, bilgi işleme ve bilgileri iletme sürecidir. “Gözetim olgusu her ne kadar iktidara içkin bir

pratik ve ilişki biçimi olsa da, günümüzde giderek yaygınlaşmakta ve toplumsal bir ilişki biçimine dönüşmektedir” (Göker, 2016: 969).

Yapılan araştırmalar röntgencilik tarih boyunca var olduğunu ve bu kavramın insan doğası ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Günlük hayat pratiklerinde bireyler birbirlerini sürekli gözetlemektedir (Günerergin & Uçel, 2021). Bugün gündelik hayatın hemen her alanında gözetleme eylemi ile karşılaşılmakta, insanlar her yerde ve her şekilde gözetlenmekte veya röntgenlenmektedir. İnternet ve sosyal medyanın hayatımızı şekillendirdiği günümüzde gözetim olgusu sıradanlaşarak, günlük hayat pratiklerinden birisi haline dönüşmüştür. İktidar erkini elinde bulunduranlar kitleleri kontrol altında tutmak amacıyla iletişim teknolojilerini kullanarak gözetlemekte, kişisel verilerini toplamakta; bireyler ise bilinçli veya bilinçsiz olarak bu gözetleme eylemine gönüllü olarak dahil olmaktadır.

Röntgencilik önceleri kelime anlamı itibariyle patolojik bir bozukluk olarak olumsuz bir anlam çağrışırsa da zaman içerisinde özellikle Instagram kullanımının yaygınlaşması ile birlikte kabul gören bir hale dönüşmüştür. Artık gözetleme işlemi gözetlenin bilgisi ve rızası çerçevesinde yapılmakta, bireyler kendi istekleri ile özel hayatlarından kesitleri sosyal medya ortamlarında paylaşmaktadır. Modern zaman röntgencilik olarak adlandırılan bu durum teknolojinin gelişimiyle birlikte normalleştirilerek, bireylerin günlük yaşam pratikleri arasında yer almaktadır.

Röntgencilik Niedviecki’ye (2019:7) göre kişilerin kendi hayatları dışındaki yaşamlara aşırı bir merakla eğilmesi ve gözetlemesi olarak ifade edilmektedir. İnternetle birlikte röntgencilik faaliyetlerinin yaygınlaştığını savunan Niedviecki, dikizleme kültürünün gelişiminde popüler arama motoru olan Google’ın etkili olduğunu savunmaktadır. Niedviecki’nin ifadesiyle, “Kamera sistemlerinin hayatımızda yer edinmesi dikizleme kültürüne önemli katkı sağlamıştır. Kökenlerini Bentham ve Foucault’nun Panoptikon fikrinden alan ileri düzey gözetleme pratikleri günümüzde varlığını gönüllü olarak kabul ettiğimiz ve 7/24 izlendiğimiz bir tür açık hava hapishanelerini oluşturmuştur. Önceleri kamusal alanlarla sınırlı olan kameralar artık evlerimize, özel alanlarımıza kadar girerek, tüm hayatımızın bir filme alınmışçasına kaydını bizlere sunmaktadır” demektedir.

Gözetleme eyleminin oluşumunda güvensizlik duygusunun etkili olduğunu belirten Niedviecki (2019: 63) konudaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Kişilerin özel mülklerini korumak istemeleri, çocuklarının bakıcılarıyla geçirdiği vakitleri gözetlemek istemesi, işverenlerin çalışanların zamanlarını verimli geçirip geçirmediğini bilmek istemeleri gibi durumlar gözetlemeyi kameralarla 7/24 izlemeyi meşru kılacak gerekçeler sunmaktadır”. Gözetleme pratiklerinin giderek bir yaşam tarzı haline getirildiğini vurgulayan Niedviecki’ye (2019: 64) göre ‘Büyük şirketler kullanıcılarından sürekli olarak daha çok mahremiyetlerini paylaşmalarını istemektedir. Tanımadığımız kişilerin bizlere ilgi göstermesi, bize bakması heyecana neden olurken; bu durum bireylerde bağımlılık oluşturmaktadır” demektedir.

Bugün hemen hemen her sosyal medya kullanıcısı Facebook, Instagram, Twitter, TikTok vb. gibi sanal ortamlarda yakın çevresini, ailesini, arkadaşlarını ve tanımadığı başka insanları yakından takibe alarak dikizleme eğilimi göstermektedir. Sosyal medya kullanıcıları sürekli bir sosyal röntgencilik durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Günlük hayat pratiklerinde insanlar birbirlerini sürekli röntgenlemektedir, dikizlemektedir. Özellikle, sosyalleşme platformlarından Instagram, kullanım özellikleri dolayısıyla bireylere birbirlerini kolayca röntgenleme olanağı tanımaktadır. Her Instagram kullanıcısı istediği takdirde, gün içinde, istediği zaman çevrimiçi olarak bu eylemi gerçekleştirebilmektedir. Çakır (2015: 49), sosyal medya ortamında gözetlenenlerle gözetleyenlerin (röntgenlenenlerle röntgenleyenlerin) aynı anda aynı kişiler olmasını, içinden çıkılması zor bir durum olarak tarif etmektedir. Sosyal medyanın yaygınlaşmasıyla ‘sosyal röntgencilik’ kavramı literatüre kazandırılmış olup, kullanıcılar çoğu zaman bu eylemi bilinçsiz bir şekilde yapmaktadır.

Her şeyin dijitalleştiği, hemen her işlemin dijital ortamlarda gerçekleştirildiği, her türlü bilgi, belge ve verilerin kayıt altına alındığı, gözetimin giderek yaygınlaştığı yüzyılımızda sosyal röntgencilik sıradan bir aktivite haline dönüşmüştür. Kullanıcılar sosyal medya ortamlarında gönüllü olarak özel hayatlarını bile başkalarıyla paylaşmakta, yakın çevresini, ailesini, arkadaşlarını ve tanımadığı başka insanları gözetlemektedir, bireyler sosyalleşme amacıyla üye olduğu bu mecralarda sosyalleşmekten ziyade daha çok başkalarını röntgenleme davranışı sergilemektedir.

İnternet teknolojisinin gelişimiyle birlikte giderek yaygınlık kazanan sosyal medya platformları ile röntgencilik eylemi yeni bir boyut kazanmış, reel dünyada var olan dikizleme davranışı sanal dünyaya taşınmış, özellikle instagram gibi popüler sosyalleşme platformlarında aleni bir şekilde yapılır hale gelmiştir. Bugün Instagram’da görünür olmak, başkaları tarafından yakın takibe alınmak veya başkalarını takibe almak sıradan bir eyleme dönüşmüştür.

Niedzwiecki'nin (2010: 7-8) deyişiiyle "Dikizleme Kültürü Çağı" içerisindeyiz ve bu kültür Facebook, Twitter, YouTube gibi sosyal medya araçlarıyla birlikte bir gösteriye dönüşmüştür. Kişinin kendini var etmek için görünür kılma ve göstermeye olan yatkınlığını 'Dikizleme Kültürü' olarak adlandıran Niedzwiecki (2010:7), bireylerin bu kültürün içinde yer almak istemelerinin duygu ve düşüncelerini teşhir etmelerine yol açtığını ifade etmektedir. Ona göre (2010: 8), "Teşhir eden sadece kendini teşhir etmek istemiyor, onay almak için kendini teşhir ediyor. Bireyin kaç arkadaşının kaç takipçisinin olduğu sanal dünyanın en önemli zenginliğidir. Bu bir anlamda 'sosyal zenginlik' göstergesidir. Ama sayısı artan kişiler 'tanıdık' olmaktan öteye gitmezler ve onlar sadece hayatımızı sunduğumuz izleyicilerdir" demektedir.

Giderek daha fazla bireyselleşen ve yalnızlaşan dünyamızda sanal ortamların bireyler için sığınmaya çalıştıkları bir liman vazifesi gördüğünü ifade eden Durbar bu durumu şöyle ifade etmektedir: "Facebook sayfasında 500, 1000 hatta 5000 kişiyle "arkadaş" olabilirsiniz ama 150 kişilik bir çekirdek kadronun dışındakiler yalnızca günlük hayatınızı takip eden röntgencilerden ibarettir. Sanal uzamda çok arkadaşın olması belki de gerçek uzamda hiç olmayan arkadaşların yerini doldurmaya çalışan kötü kopyalardır. Bu sanal alanın beklentileri karşılayabilmesi mümkün değildir (Bauman&Lyons,2013: 48).

SONUÇ

Son yıllarda sayıları giderek artan sosyal medya platformları sayesinde bireyler arasındaki yüz yüze iletişim yerini sanal ortamlardaki arkadaşlıklara terk etmiş durumdadır. Kullanıcılar arkadaşlarını görmek, bilgiye ulaşmak, eğlenmek, gündemi takip etmek gibi amaçlarla sosyal medyayı takip etmekte, kısacası bu platformlar 'görünür olmanın' bir boyutunu bizlere sunmaktadır. Kullanıcılar günlerinin büyük bir bölümünü sosyal medya platformlarında geçirirken, yeni medya yaşadığımız dönemin başat iletişim aracı haline gelmiş durumdadır

21. yüzyıl gözetimin, gözetlemenin sıradanlaştığı ve bireylerin ise bu durumu kabullendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. İnternet teknolojisinin gelişimiyle birlikte giderek yaygınlık kazanan sosyal medya platformları ile röntgencilik eylemi yeni bir boyut kazanmış, reel dünyada var olan dikizleme davranışı sanal dünyaya taşınmış, özellikle instagram gibi popüler sosyalleşme platformlarında aleni bir şekilde yapılabile hale gelmiştir. Bugün Instagramda görünür olmak, başkaları tarafından yakın takibe alınmak veya başkalarını takibe almak sıradan bir eyleme dönüşmüştür. Sosyal ağlarda var olabilmek mahremiyeti teslim etmeye, teşhire ve röntgencilik'e dayanmakta, burada reel hayattan farklı olarak görünür olmak değil, görünmez olmak rahatsız etmektedir. Sanal platformlarda teşhir edenin izleyen sayısı ne kadar artarsa, kullanıcılar kendilerini o kadar başarılı görmektedir.

Sosyal medyada paylaşılan her bilgi ve görüntü, kapitalist sistemin ve gösteri toplumunun bir parçası olarak iktidar tarafından çeşitli amaçlarla kullanılabilen, sanal ortamda yapılan paylaşımlar aracılığıyla kişilerin ardında bıraktığı dijital izler, gözetimin kolay bir biçimde yapılmasına olanak sağlamaktadır.

Gözetim pratiklerinin sıradanlaştığı sosyal medyada beğenilmek ve izlenmek kullanıcılar için haz verici bir durum haline gelirken, bireylerin bu ortamda çoğunlukla gerçek benliklerini bir yana bırakarak, ideal bir benlik oluşturmaya çalıştıkları dikkat çekmektedir. Böylesi bir ortamda kullanıcılar daha fazla haz almak için herhangi bir direniş göstermeksizin her türlü gözetime izin verir hale gelmektedirler. Bu durum bireylerin eğlence ihtiyaçlarını karşılamalarına hizmet ederken öte yandan iktidarların rızayı inşa etmesini kolaylaştırmaktadır. Baskı ile yapılan gözetimin yerini gönüllüğe ve rızaya dayalı olarak yapılan gözetim almış durumdadır.

Her şeyin dijitalleştiği, hemen her işlemin dijital ortamlarda gerçekleştirildiği, her türlü bilgi, belge ve verilerin kayıt altına alındığı, gözetimin giderek yaygınlaştığı yüzyılımızda sosyal röntgencilik sıradan bir aktivite haline dönüşmüştür. Kullanıcılar sosyal medya ortamlarında gönüllü olarak özel hayatlarını bile başkalarıyla paylaşmakta, yakın çevresini, ailesini, arkadaşlarını ve tanımadığı başka insanları gözetlemektedir, Bireyler sosyalleşme amacıyla üye olduğu bu mecralarda sosyalleşmekten ziyade daha çok başkalarını röntgenleme ve dikizleme davranışı sergilemektedir.

KAYNAKÇA

Arslandaş-Toktaş, S.,Binark, M., Dikmen, E. Ş., Fidaner, I. B., Küzeci, E. & Özeygen, A. (2012). Türkiye'de dijital gözetim, Alternatif Bilişim Derneği, İstanbul.

Aydın, B. (2014). "Sosyal Medya Mecralarında Mahremiyet Anlayışının Dönüşümü", İletişim Çalışmaları Dergisi, (5):131-146.

- Baban, E. (2012). “Mc Luhan ve Baudrillard’ın Penceresinden Sosyal Medyanın Etkisi: İfadenin Esareti, Gözetlenen Toplum ve Kayıp Kimlik Sendromu”, (Ed.Tolga Kara ve Ebru Özgen), Sosyal Medya Akademi (ss.57-82) içinde. Beta Yayınları, İstanbul.
- Bauman, Z. & Lyon, D. (2013). Akışkan Gözetim, (Çev. Elçin Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bentham, J., Pease Watkin, C., Werret, S., Özarslan, Z. & Çoban, B. (2016). Panoptikon, gözün iktidarı. (2. Baskı), (Çev. Zeynep Özarslan, Barış Çoban). Su Yayınları, İstanbul.
- Britannica (2021). Voyeurism, <https://www.britannica.com/search?query=voyeurism>, Erişim Tarihi: 02.11.2021.
- Büyük, K. & Keskin, U. (2012). “Panoptikon’un Elektronik Dirilişi: Etik Bir Sorun Olarak İşyeri İzleme”, İş Ahlakı Dergisi, 5 (10): 55-88.
- Çakır, M. (2015). İnternette gösteri ve gözetim, eleştirel bir okuma, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- Çoban, B. (2014). “Göz ve İktidar: “Vitrinlere Değil Gökyüzüne Bak!”, LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (1): 1-15.
- Debord, G. (2012). Gösteri Toplumu ve Yorumlar, (Çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Dolgun, U. (2008). Şeffaf hapisane yahut gözetim toplumu, Ötüken Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, M. (2020). “Sosyal Medyada Gözetimin İçselleştirilmesi: İletişim Disiplini Alanındaki Lisansüstü Öğrenciler Üzerine Nitel Bir Araştırma”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (e-gifder), 8 (1):244-275.
- Farinosi, M. (2011). “Deconstructing Bentham’s Panopticon: The New Metaphors of Surveillance in the Web 2.0 Environment”, TripleC, 9(1): 62-76.
- Fındıkçı, İ. (2001). İnsan kaynakları yönetimi, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Foucault, M. (2011). Büyük Kapatılma, (Çev. Işık Ergüden ve Ferda Keskin), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Göker, G. (2016). “Bir gözetim aracı olarak periscope”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1): 969-992.
- Günek, A. (2020). “Dijital panoptikon: Yeni iletişim teknolojileri bağlamında gözetimin değişen doğası”, (Ed.Onur Önürmen), Yeni medya yeni mekân yeni mesaj (s. 41-50), Palet Yayınları, Konya.
- Günerergin, M. & Uçel, E. B. (2021). Modern zaman röntgenciliği: Reality şovlar, sosyal medya ve diğerleri, <https://birikimdergisi.com/guncel/10622/modern-zamanrontgenciligi-reality-sovlar-sosyal-medya-ve-digerleri>, Erişim Tarihi: 02.11.2021
- Güven, S.K. (2016). “Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti”, (Ed.Barış Çoban ve Bora Ataman), Gözetim Toplumu- Panoptikon içinde (15-31), Ege Basım, İstanbul.
- Hansen, M. (2012). Überwachungstechnologien. Jan-Hinrik Schmidt und Thilo Weichert (Hrsg.). Datenschutz. Grundlagen, Entwicklungen und Kontroversen (s. 23-32), Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn.
- Işık, M. (2017). Sizinle iletişime bilir miyiz? Salon Yayınları, Konya.
- Kalamın, S. (2019). “Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye’deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma”, Yönetim ve Ekonomi, 26 (2): 575-594.
- Kocabey Şener, N. (2016). “Eğlencenin Gözetleme Hâli ya da Eğlence Endüstrisinde “Görünen” ve “Gören” Olmak”, TRT Akademi: 1 (1): 52-70.
- Kula, S. & Çakar, B. (2015). “Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisi bağlamında toplumda bireylerin güvenlik algısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki”, Bartın Üniversitesi İİBF Dergisi, 6(12): 191-210.
- Lyon, D. (2013). Gözetim Çalışmaları, (Çev. Ali Toprak), Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Maslow, A. H. (2017). A theory of human motivation, BN Publishing, Hawthorne (USA).
- Mattelart, A. (2012). “Gözetimin küreselleşmesi: Güvenleştirme düzeninin kökeni”, (Çev.Onur Gayretli, Su E. Karacan), Kalkedon, İstanbul.

- Niedzviecki, H. (2010). Dikizleme Günlüğü, (Çev. Gökçe Gündüç), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Niedzviecki, H. (2019). Dikizleme Günlüğü, Ayrıntı, İstanbul.
- Okmeydan Bitirim, S. (2017). “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’ dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a”, AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, 8 (30): 46-69.
- Recro Dijital Marketing (2021). Türkiye internet ve sosyal medya alışkanlıkları raporu Ocak 2021, <https://recrodigital.com/turkiye-internet-ve-sosyal-medyaaliskanliklari-raporu-ocak-2021/>, Erişim Tarihi: 01.11.2021.
- Sayın, Z. (2009). İmgenin Pornografisi, (2. Bs), Metis Yayınları, İstanbul.
- Şener, G. (2013) “ Giriş”. Can Bilgili ve Gülüm Şener (Ed.), Kültür, Kimlik, Siyaset (ss.5-12) içinde, Reklam Yaratıcıları Derneği, İstanbul.
- Toktaş, S. (2012) Türkiye’de dijital gözetim, Alternatif Bilişim Derneği, İstanbul.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2021). Güncel Türkçe sözlük, <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 02.11.2021
- Yalaz, B. (2016). Panoptikon: Çağdaş dünyada kendi hapishanelerimizi yaratmak, <https://epnext.com/panoptikon/>, Erişim Tarihi: 04.11.2021.